

FLORIS B. BAKELS

Terug uit
Nacht und Nebel

MIJN VERHAAL UIT
ACHT DUITSE GEVANGENISSEN
EN CONCENTRATIEKAMPEN

Floris B. Bakels

Terug uit
Nacht und Nebel

Mijn verhaal uit acht
Duitse gevangnissen en
concentratiekampen

Omniboek

Voor Anne-Marie 1915-1991
Voor Loesje en onze kinderen

Dit boek verscheen sinds de eerste druk in april 1977 onder de titel *Nacht und Nebel*. In deze negentiende druk van februari 2016 is de titel gewijzigd in *Terug uit Nacht und Nebel*. De inhoud is echter identiek aan de voorlaatste druk uit mei 2014.

ISBN 978 94 0190 751 4

NUR 402/689

Copyright © 2016 Uitgeverij Omniboek

Postbus 8049, 3503 RA Utrecht

www.omniboek.nl

Omslagontwerp Studio Jan de Boer

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Ten geleide

Er is in de Duitse concentratiekampen mateloos geleden en het is dan ook begrijpelijk dat het voor diegenen die die beproeving maanden- of zelfs jarenlang doorstonden, na hun bevrijding een behoefte was, de herinneringen aan die periode in hun innerlijk te verbergen. Dat is een vorm van heilzame zelfbescherming, een zelfbescherming evenwel die nooit volledig effectief kan zijn, want in de diepte van de geest spoken die herinneringen voort om, zonder dat de betrokkene dat wil, op de meest onverwachte momenten ('in dromen somwijl en in tranen', om de dichter J. H. Leopold te citeren) naar het bewustzijn door te breken.

Velen hebben in die kampen onherstelbare psychische schade opgelopen en er is, vrees ik, welhaast niemand doorheen gegaan die er niet ervaringen opgedaan heeft waarvan men zeggen moet dat zij wezenlijk nimmer *volledig* verwerkt kunnen worden. Er is intussen één vorm van verwerking die iets van uitkomst kan bieden: het er zich over *witen*, de expressie in woord, geschrift of beeld. Zij kan door degenen die dat opbrengt, voor hem- of haarzelf als zinvol ervaren worden, mede omdat in die zelfexpressie twee elementen aanwezig zijn die terecht positief gewaardeerd mogen worden: wat zovelen doorstonden, verdwijnt niet spoorloos in de geschiedenis maar wordt *vastgelegd*, en die vastlegging behelst een *appel* aan de lezer, meer begrip op te brengen voor de overlevende gevangenen én het zijne te doen om concentratiekampen en soortgelijke middelen tot het georganiseerd en massaal kwellen van mensen in de huidige samenleving tegen te gaan.

Mij is, wat de Duitse concentratiekampen betreft, in ons taalgebied geen publicatie bekend waarin de herinneringen aan het gevangenenbestaan zo zuiver en treffend vastgelegd zijn en waaruit het door mij aangeduide appel zo helder opklinkt, als het geschrift dat Floris Bakels nu, na een innerlijk rijpingsproces dat meer dan dertig jaar in beslag genomen heeft, aan de openbaarheid heeft willen prijsgeven.

Ik hoop, ik vertrouw, dat zeer velen zich in zijn bij uitstek persoonlijke herinneringen en overpeinzingen willen verdiepen; het zal bij hen een breed gamma van gevoelens opwekken. Ik ben er zeker van dat bij geen hunner de eerbied voor de persoon van de schrijver zal ontbreken.

Dr. L. de Jong

NACHT UND NEBEL-Häftlinge waren politieke gevangenen uit de door Duitsland bezette gebieden 1939-1945 die om de een of andere reden, al dan niet ter dood veroordeeld, op last van Gestapo, Sicherheitsdienst en/of Sicherheitspolizei spoorloos in nacht en mist verdwenen. Zij werden naar bepaalde concentratiekampen in Duitsland of Frankrijk gezonden en daar uitzonderlijk slecht behandeld. Het KZ Natzweiler in de Vogezen was zulk een NN-Lager. De schrijver heeft twintig van zijn zesendertig maanden gevangenschap in Natzweiler en twee van zijn Aussenkommando's doorgebracht.

In een noot achter in het boek (blz. 348) wordt nader ingegaan op het ontstaan en de zeer merkwaardige tenuitvoerlegging van het *Keitel Erlass* waarin het sinistere begrip NN zijn oorsprong vindt.

Inhoud

Ten geleide

dr. L. de Jong

5

Ter inleiding

9

Proloog / 1877-9 april 1942

15

Deutsches Polizeigefängnis Scheveningen

9 april-17 juli 1942

39

Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort

17 juli-13 november 1942

61

Kriegswehrmachtgefängnis Utrecht

13 november 1942-7 juli 1943

99

Konzentrationslager Natzweiler

10 juli 1943-2 september 1944

155

Aussenkommando Ottobrunn

10-20 september 1944

217

Aussenkommando Dautmergen

21 september-20 november 1944

221

Aussenkommando Vaihingen-Enz

21 november 1944-2 april 1945

233

Konzentrationslager Dachau

5-29 april 1945

293

Bevrijd

29 april-9 mei 1945

289

Thuisreis

9-28 mei 1945

295

Epiloog

1945-1977 / 1995

313

Noten

327

Achttien jaar later

368

Persoonsnamenregister

376

Ter inleiding

Eind januari 1933 nam het nationaal-socialisme de macht in Duitsland over. Führer Adolf Hitler begon met de voorbereiding van de Tweede Wereldoorlog, die circa vijftig miljoen mensenlevens zou eisen waaronder naar schatting zes miljoen Joodse.

Op 10 mei 1940 overviel de Führer het Koninkrijk der Nederlanden. Een oorlog van vijf dagen kroonde hij met het terreurbombardement van Rotterdam op 14 mei 1940.

Over Nederland kwam de bezetting die vijf jaren zou duren. Anders dan in België en Frankrijk werd in ons land geen *Militärverwaltung* maar een *Zivilverwaltung* gevestigd (waarschijnlijk met het oog op toekomstige inlijving als Germaans broedervolk). De bezetter, onder leiding van Seyss-Inquart, controleerde alle burgerlijke overheidsdiensten, hetgeen doeltreffend verzet zeer bemoeilijkte.

De bezettende macht vestigde in ons land een uitgebreid leger- en politie-apparaat om hen die verzet pleegden op te sporen en aan de Duitse rechter over te leveren of, als dit niet tot het gewenste resultaat leidde, te doen verdwijnen in gevangenissen, tuchthuizen en concentratiekampen.

De Sicherheitspolizei (*Sipo*) pakte mij, als gevolg van provocateursverraad, op 9 april 1942. Drie jaren in twee gevangenissen en zes concentratiekampen volgden.

Ik kon mij daar staande houden omdat God mij de kracht daartoe gaf; omdat ik – behoudens één totale inzinking – absoluut wilde blijven leven; omdat ik mijn vrouw en naasten te zeer liefhad om het te kunnen opgeven; omdat ik een sterk gestel had meegekregen; omdat ik vele voortreffelijke vrienden had die mij erdoor hielpen; en omdat ik mijn ziel kon ontlasten door van medio juli 1942 af onder de onmogelijkste omstandigheden en met levensgevaar een dagboek bij te houden.

Mijn dagboek *ex carcere* is vrijwel in zijn geheel bewaard gebleven, o.a. dankzij voor hen gevaarlijke bemoeienissen van M. E. Brandse, drs. C. J. Broers en G. W. Baron van Dedem. Na de bevrijding werd het ter beschikking van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie gesteld, waar de drieduizend bijna onleesbare velletjes papier werden overgetypt. In 1947 publiceerde Tjeenk Willink te Haarlem een kleine bloemlezing daaruit onder de titel *Verbeelding als wapen*. Dit boekje bevat een vijftigtal schetsen – herinneringen aan gelukkiger tijden afgewisseld door cursiefjes waarin de omringende werkelijkheid van gevangenis en concentra-

teekamp werd aangeduid – niet meer dan dat. Het waren enkele scherven van de vaas, niet de vaas zelf.

In de jaren na 1945 gelukte het mij niet voldoende afstand van mijn oorlogsverleden te nemen om dit enigszins volledig te boek te stellen. Bovendien verschenen honderden boeken van anderen over hun oorlogservaringen. Daarbij kwam dat het mij inspanning kostte van de grond af aan een nieuwe existentie op te bouwen, en wel als uitgever.

En dat was nog niet alles. Immers mijn eerste vrouw, tot wie mijn dagboek in verheerlijkende liefde gericht was, en ik gingen uit elkaar in 1948 en hertrouwden later. Ik in 1949, zij in 1952. Mijn tweede vrouw schonk mij vier zonen en een dochter en ook de bestiering van dit grote gezin belette mij me te wijden aan verdere literaire arbeid.

Nu echter, aangemoedigd door mijn eigen gezin en kring, door de arts H. C. Moolenburgh te Haarlem en door prof. dr. L. de Jong, directeur van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie en auteur van *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, ben ik ertoe gekomen te zeggen wat ik te zeggen heb, overtuigd dat dit een van de redenen is waarom God mij spaarde terwijl Hij zoveel voortreffelijke vrienden tot zich terugnam. Ik schreef mede te hunner ere en nagedachtenis. Met het woord held moeten wij zuinig zijn, maar velen van dezen waren helden, tijdens hun leven, tijdens hun verzetsdaden, tijdens hun lijden en tijdens hun sterven voor vrijheid, menselijkheid en gerechtigheid.

Nog een nevenbedoeling heb ik.

Gedurende twaalf jaar, 1933-1945, heeft de Duitse demonie over het mensdom geraasd, wat gepaard ging met onvoorstelbare verschrikkingen. Ik zie daarin een manifestatie van de anti-Christ, tot grote macht gekomen doordat de mensheid bezig was Christus los te laten.

De Duitse macht is in 1945 verslagen, en even later ook de Japanse, maar nadien is feitelijk niets tot een oplossing gebracht. Het uitmoorden van zes miljoen Joden, met name, is niet gevolgd door iets dat herhaling onmogelijk maakt.

Men heeft zich niet bekeerd. Integendeel, men is voortgegaan op de weg van Godsverzaking, materialisme en ongelooft, ja anti-gelooft. De daarbij behorende verschijnselen zijn alom angstwekkend waarneembaar. Er zijn geen grenzen aan onze slechtheid.

Roependen in de woestijn waarschuwen terecht voor komende catastrofes. Als schrijver van dit boek voeg ik mij bij hen. De doden verplichten mij daartoe.

Wie straks leest waartoe demonisch bezetenen in staat zijn geweest, mag

niet verzuchten: niet meer aan denken, dat is voorbij, wij leven in vrede. *Het is niet voorbij en wij leven niet in vrede.* Voor mij staat het vast dat zeer grote rampen op komst zijn – de voorboden kan men waarnemen – wanneer de mens zijn God niet terugvindt, niet wil luisteren naar wat gezegd is, niet wil doen wat bevolen is.

Misschien heeft het nageslacht er wat aan, kennis te nemen van ervaringen van overlevenden uit Wereldoorlog II, met name bezetting en concentratiekamp: hoe een terreurbewind functioneert, en het verzet daartegen. Het nageslacht moge weten hoe, indien ogenschijnlijk Satan regeert, God almachtig is en blijft. *Het kan nog van pas komen.*

De structuur van mijn boek verdient toelichting.

Het grootste deel van de tekst heeft het karakter van beschouwingen, in het heden geschreven en betrekking hebbend op het verleden. Het zijn samenvattende beschouwingen, daar anders de wenselijke omvang van dit boek in hoge mate zou zijn overschreden.

In de tweede plaats zijn citaten uit het dagboek overgenomen; slechts is de spelling gemoderniseerd. De typografie is daarbij aangepast.

Ten derde heb ik een epiloog geschreven waarin ik geprobeerd heb zeer kort weer te geven hoe ik nu in het leven sta.

Ten slotte zijn in de vorm van noten achterin later bekend geworden gegevens en beschouwingen ‘in margine’ opgenomen. Een * in de tekst betekent verwijzing naar zulk een noot, aangegeven door het betrokken paginacijfer.

Mijn boek bevat veel namen van vriend en vijand. De namen van Duitsers, voor zover mij bekend, zijn voluit vermeld. Die van vrienden en van de velen die mij geholpen hebben te overleven, zijn eveneens voluit vermeld, na verkregen toestemming van henzelf of hun nabestaanden. Zij allen worden in hoge ere genoemd.

Sommige dagboekcitaten zijn literaire schetsen. Deze zijn eerder gepubliceerd in *Verbeelding als wapen*. Ik kon ze in dit tweede boek niet missen. Het oorspronkelijke dagboek zelf is, onbewerkt, bijna helemaal onleesbaar. Het bevat kriskras religieuze beschouwingen, liefdesbrieven, eindeloze gegevens en mededelingen over eten, herinneringen aan een zeer gelukkige jeugd en studententijd, literaire schetsen, verwensingen aan Duits adres, vele uitingen van wanhoop en reeksen van honderden en honderden niet onderling samenhangende woorden en namen. Door dit soort opsommingen, vaak alfabetisch, probeerde ik mijn belaagde geest terug te dwingen naar het normale leven. Niet-ingewijden zeggen ze niets. Het dag-

boek bevat bijna geen enkele beschrijving van de bijgewoonde moordpartijen; ze zijn alleen aangeduid. Ik vreesde uiteraard dat als men mijn dagboek zou ontdekken, ontcijferen en vertalen en dan zulke beschrijvingen erin aantrof, dit mij onmiddellijk het leven zou kosten.

Ik had graag een twaalftal illustraties – facsimilés van vreemdsoortige documenten, o.a. bepaalde dagboekpagina's – willen opnemen. Helaas bleven er maar drie over; de rest bleek technisch niet reproduceerbaar.

Ik ben aan velen altijd durende dank verschuldigd. Natuurlijk vooral aan hen die mij in gevangenschap hebben bijgestaan, mij soms door crises hebben heengesleurd.

Voorts aan mijn eerste vrouw, aan wie mijn dagboek in feite was gericht en aan wie mijn boek daarom mede is opgedragen; samen hebben wij veel geleden. Wij zijn zeer goede vrienden gebleven tot op de dag van haar overlijden op 2 november 1991. Dan aan mijn tweede vrouw en onze kinderen, die mij veel geluk hebben gegeven en mij met liefde en geduld hebben behandeld in moeilijke perioden.

Voorts aan de reeds genoemde dokter Moolenburgh, een bijbelgelovig christen. Aan prof. dr. L. de Jong, die mij voortreffelijke adviezen heeft gegeven, en aan enkele medewerkers van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie – mejuffrouw P.C. Gerritse en drs. C.J.F. Stuldreher – die gegevens hebben geverifieerd en nasporingen hebben gedaan. Voorts dank ik mijn vrienden Willem Roessingh en Pim Boellaard, mede-ex-concentrationairs, die mijn geschrift hebben doorgelezen en getracht hebben mij voor fouten te behoeden. Ook dank ik Con Broers die hoofdstuk 5 kritisch heeft gelezen. Mochten er toch nog fouten zijn blijven staan in namen, plaatsen, data, enz. dan bied ik daarvoor verontschuldigen aan; voor correctie daarvan houd ik mij aanbevolen.

Ook dank ik de uitgevers van Elsevier, J.C. de Graaff en Angèle Manteau, voor hun goede adviezen, redactionele begeleiding en welwillende geduld met mij, en ook mijn zeer integere vriend Dolf van den Brink, Elseviers ex-president, die in moeilijke tijden steeds achter mij heeft gestaan en mij ook nu weer nuttige wenken heeft gegeven. Ook mijn nieuwe uitgever Kok ben ik heel erkentelijk.

Dank ben ik ook verschuldigd aan ds. Menno Luikinga die op eigen initiatief een persoonsnamenregister heeft samengesteld. Dit register, waaraan al jarenlang behoefte bestond, is voor het eerst in de 14e druk opgenomen. Ook stemt het tot dankbaarheid dat mijn getuigenis, al dan niet in enigszins bekorte vorm, ook in andere talen beschikbaar is gekomen. De Duitse edities verschenen onder dezelfde titel bij S. Fischer Verlag in Frankfurt/Main, de Spaanse editie getiteld *Noche y Niebla* bij Editorial Diana in Mexico

City en de Engelse uitgave getiteld *Nacht und Nebel – Night and Fog* bij The Lutterworth Press in Cambridge UK. Voorjaar 1995 verschijnt de Amerikaanse uitgave bij Questar Publishers, Inc. in Sisters, Oregon, USA onder de titel *Triumph over Terror*.

Bovenal dank ik God, Die mij heeft gespaard. Ik blijf geloven dat het Zijn opdracht is geweest dit getuigenis te schrijven.

Het aantal, het niveau en de betekenis van de reacties op dit boek uit alle hoeken en gaten van onze samenleving zijn elke, ook de stoutmoedigste verwachting te boven gegaan. Men heeft mijn verhaal uit gevangenis en concentratiekamp algemeen begrepen als een opdracht aan de lezers, vooral aan de jonge generaties, zoals het schrijven ervan een opdracht was voor mij. Deze: dat wij, vooral als onze weg door een dal vol schaduwen des doods gaat, niet zullen versagen maar vol geloof, kracht en vertrouwen zullen zijn; dat wij niet moeten vrezen maar Gods liefde zullen ondervinden. De drijfveren, de strijd, het lijden en het sterven van hen die opkwamen voor hun God en voor de waardigheid van Zijn schepselen, zullen medewerken ten goede voor hen die deze strijd hebben voort te zetten. Het boek, waarvoor ik als instrument heb mogen dienen, blijkt een verandering in veler leven te hebben gebracht. Daardoor heeft mijn eigen leven er een diepe zin bijgekregen. Mijn dankbaarheid kent geen grenzen.

Nacht und Nebel is nu, in 1995, achttien jaar oud. Het boek is een eigen leven gaan leiden, ten dele buiten mij om. Zo hoort het ook. Niet alleen kinderen, ook geesteskinderen worden geconcipieerd, maken zwanger, worden geboren en de eerste jaren aan het hart gekoesterd. Dan groeien ze op, worden volwassen en maken zich zelfstandig. En natuurlijk hoop ik dat mijn boek mij nog in ruime mate zal overleven.

In 1983 is onder de titel *Uitzicht – De lessen van Nacht und Nebel* een vervolg op *NN* – zoals dit boek in de wandeling is gaan heten – verschenen. Daarin heb ik, in samenwerking met vijftientig andere overlevenden, geprobeerd onze KZ-ervaringen door te trekken in de vorm van lessen voor heden en toekomst.

Het gereedmaken van een achttien jaar oud boek voor herdruk levert problemen op. Niet alleen in samenleving, ook in de eigen opvattingen en levenssituatie zijn aanzienlijke veranderingen opgetreden. Wat moest ik laten staan zoals het in 1977 geschreven werd, wat moest ik op de hoogte van de tijd brengen?

Ik heb een middenweg gekozen. De hoofdtekst is onveranderd gebleven. Daarentegen zijn in enkele noten kleine veranderingen aangebracht o.a. wat personalia betreft. Bovendien heb ik onder de titel *Achttien jaar later*

een kort aanhangsel opgenomen waarin enkele onderwerpen van actueel belang aan de orde worden gesteld.

Bussum, mei 1995

F. B. B. RSzn

‘In navolging van de auteur ben ik voorzichtig met grote woorden. Het boek *Nacht und Nebel* heeft inmiddels vele generaties geholpen om een beeld te krijgen van hoe gruwelijk het kampleven daadwerkelijk was – voor ‘Nacht und Nebel’-gevangenen in het bijzonder. En ik vermoed dat nog vele generaties zullen volgen. De lezer kan slechts dankbaar zijn dat Floris B. Bakels de moed heeft gevonden om zijn ‘beschouwingen’, zoals hij het zelf noemt, aan ons toe te vertrouwen.’

– Eberhard van der Laan, burgemeester van Amsterdam

Floris B. Bakels beschrijft de verschrikkingen van de acht gevangnissen en concentratiekampen waarin de nazi’s hem gevangen hebben gehouden. Het ergst was het Franse Natzweiler, hoog in de Vogezes. Daar werden prominente verzetsmensen onderworpen aan een misdadig regime. ‘Nacht und Nebel’ noemden de nazi’s deze speciale strafklasse, ingericht om tegenstanders spoorloos te doen verdwijnen in de nevel van de nacht. Bakels beschrijft alles, van de dwangarbeid in de gruwelijke steengroeve, de appels in de brandende zon of juist in de bittere kou, tot de openbare martelingen en executies. Al veertig jaar is zijn boek een aanklacht tegen de wandaden van de nazi’s. Tegelijkertijd is het een baken van hoop, een oproep om de moed nooit op te geven en het geloof in het goede te behouden.

Floris B. Bakels (1915-2000) werd achtereenvolgens vastgehouden in Scheveningen, Amersfoort, Utrecht, Natzweiler, Ottobrunn, Dautmergen, Vaihingen-Enz en Dachau. In Dachau werd hij bevrijd. Van daaruit keerde hij terug naar Nederland. Hij werd uitgever bij Elsevier en was een van de initiatiefnemers en oprichters van het Anne Frank Huis.

Omniboek

NUR 402/689

www.omniboek.nl